

УДК 657.1:332.01

Чебан Ю.Ю.

*кандидат економічних наук,
Миколаївський національний аграрний університет***ОБЛІК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПЕРЕД БАНКОМ:
ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ****ACCOUNTING FOR BANK LIABILITIES:
LEGAL AND REGULATORY ASPECTS AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто основні законодавчо-нормативні акти, які регламентують відображення в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності зобов'язань підприємств аграрного сектору перед банком. Визначено основні проблемні ділянки відображення в обліку досліджуваних зобов'язань, на основі яких накреслено певні напрями удосконалення.

Ключові слова: розрахунки з банком, зобов'язання, кредит, розрахунково-касове обслуговування, облік, відсотки за кредитом, оформлення кредиту.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены основные законодательно-нормативные акты, которые регламентируют отображение в бухгалтерском учете и финансовой отчетности обязательств предприятий аграрного сектора перед банком. Определены основные проблемные участки отображения в учете обязательств, которые исследуются, на основе чего предложены определенные направления усовершенствования.

Ключевые слова: расчеты с банком, обязательства, кредит, расчетно-кассовое обслуживание, учет, проценты по кредиту, оформление кредита.

ANNOTATION

The article describes the basic legal regulations which are reflected in the accounting and financial reporting on obligations of agrarian companies to the bank. The main problem areas are defined and some ways of financial reporting improvement are proposed.

Keywords: calculations of bank liabilities, credit, cash management services, accounting, loan interest, loan.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем вітчизняної економіки є кредитування сільськогосподарських підприємств. Сезонний розрив між вкладенням і надходженням коштів у сфері сільського господарства, безперервність процесів відтворення, нестабільність цін на ринку товарної сільськогосподарської продукції, значна потреба в обігових засобах перетворюють кредит в основне джерело поповнення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Кредитування господарської діяльності підприємств є чи не одним виходом з ситуації, яка сьогодні має місце в Україні незважаючи на факт зменшення обсягів кредитування. Таким чином, операційна діяльність підприємства, тобто та діяльність, заради якої було створене підприємство, є практично неможливою без фінансової діяльності. До того ж будь-яке сільськогосподарське підприємство зобов'язане, як юридична особа, відкривати і користуватися рахунком в банку, а отже, і сплачувати за розрахунково-касове обслуговування рахунку.

Отже, зобов'язання перед банком – це зобов'язання по сплаті отриманих кредитів і відсотків за кредит та зобов'язання по сплаті за обслуговування банком розрахункових рахунків підприємства, які мають бути відображені в обліку і звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обліку і контролю зобов'язань перед банком досліджували у своїх працях такі вчені, як І. Губіна, М.Д. Білик, О.М. Мельник, І.В. Орлов, В.В. Сопко, П. Сук та ін. Віддаючи належне значення працям зазначених вчених, існує потреба у подальшому дослідженні законодавчо-нормативної бази, яка регламентує зазначену ділянку обліку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження основних законодавчо-нормативних актів, які регламентують відображення в обліку та фінансовій звітності зобов'язань перед банком. Визначити основні проблемні питання щодо обліку досліджуваних зобов'язань та на їх основі накреслити певні напрями удосконалення.

Основним законодавчо-нормативним актом з регулювання організації та ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, зокрема, зобов'язань перед банком, є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [16]. Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності щодо зобов'язань перед банком є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про стан та погашення таких зобов'язань, що впливає на визначення фінансового стану підприємства. У загальному вигляді етапи бухгалтерського обліку операцій з кредитами можна представити так:

- визнання кредитів, яке охоплює визначення економічної сутності, значення кредиту та його оцінку;
- визначення форм та видів кредитів на основі їхньої класифікації;
- відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій за кредитними операціями;
- розкриття у фінансовій звітності операцій за кредитними операціями.

Власне сама методика обліку отриманих кредитів підприємством включає такі основні

складові: облік основної суми боргу; суми одержаного кредиту; облік суми процентів, які нараховуються за користування кредитом.

Це пояснюється тим, що дані елементи бухгалтерського обліку зобов'язань за кредитами відображаються на різних рахунках, а також визнаються та оцінюються за різними принципами. Хоча й заборгованість за процентами, як і за основною сумою боргу, в обліку підприємства також визнається зобов'язаннями. Крім процентів за користування кредитом, у підприємства, як правило, виникають і інші витрати, безпосередньо пов'язані з залученням кредитних ресурсів, а саме [2, с. 173]:

- комісія банку за відкриття позичкового рахунку та інші послуги, пов'язані з наданням кредиту;

- витрати на нотаріальне посвідчення та/або державну реєстрацію договорів застави;

- оплата консультативних, бухгалтерських та аудиторських послуг (підготовка документів для банку з техніко-економічного обґрунтування проекту, фінансової звітності, аудиторських висновків (звітів незалежних аудиторів) тощо);

- витрати на експертну оцінку (предметів застави, об'єкта інвестування (у випадку, коли банк надає кредит під інвестиційний проект) тощо);

- забезпечення кредиту (виникнення відносин забезпечення зобов'язань – застави, гарантії, поруки);

- страхування предмета застави або відповідальності позичальника.

Але на відміну від суми кредиту і процентів усі перераховані вище витрати (операції) мають разовий характер і виникають лише на етапі отримання та оформлення кредиту.

Першим кроком до реєстрації зобов'язання за кредитами є питання його визнання. Заборгованість підприємства за кредитами буде визнаною зобов'язаннями за дотримання двох умов, що визначені у П (С)БО 11 «Зобов'язання» [13]:

- їх оцінка може бути достовірно визначена;
- існує ймовірність зменшення економічних вигод внаслідок їх погашення.

Важливим елементом бухгалтерського обліку зобов'язань за кредитами є їх оцінка, яка забезпечує дотримання таких вимог до балансу, як правдивість і реальність. Саме від правильної оцінки залежить адекватність, надійність даних, які надаються бухгалтерським обліком.

Предметом оцінки є різні види зобов'язань за кредитами, які згідно П (С)БО 11 «Зобов'язання» поділяються на довгострокові та поточні (короткострокові). Зобов'язання по сплаті за обслуговування розрахункових рахунків є поточними.

Поточними, відповідно до НП (С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Методичних рекомендацій щодо формування форм фінансової звітності № 433, слід вважати зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу

або мають бути погашені протягом 12 місяців, починаючи з дати балансу [5; 7].

Короткострокові кредити надаються банками у разі тимчасових фінансових труднощів на підприємствах, що виникають у зв'язку з витратами виробництва та обігу і не забезпечені надходженням коштів у відповідному періоді. Зобов'язання, які не є поточними, належать до довгострокових. Звідси випливає, що кредити (позики), отримані підприємством, термін повернення яких перевищує 12 календарних місяців або один операційний цикл підприємства, відносять до його довгострокових зобов'язань.

Підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій. Первинні документи повинні бути складені під час здійснення господарських операцій, а якщо це неможливо – безпосередньо після її закінчення [16].

Первинні документи, у яких відображають отримання кредиту, його погашення та сплату відсотків за кредитом, формують на підставі заключних з банківською установою договорів (табл. 1).

Таблиця 1

**Первинні документи
для відображення обліку кредитних операцій**

Операція	Первинний документ
Отримання кредиту (зарахування на поточний рахунок)	Виписка банку
Використання кредитних коштів	Платіжне доручення, виписка банку, ВКО
Погашення кредиту	Платіжне доручення, виписка банку
Сплата відсотків за кредитом	Бухгалтерська довідка, платіжне доручення, виписка банку
Підтвердження цільового використання кредитних коштів	Первинні документи на оприбуткування ТМЦ та основних засобів, отриманих послуг та робіт (накладна, ТТН, акт, звіт про використання коштів, наданих під звіт або на відрядження тощо)

Джерело: побудовано автором

Підписання зазначених договорів здійснюють на підставі Господарського кодексу України, їх дотримання – Цивільного кодексу України [1; 21]. Основні вимоги до оформлення первинних документів з обліку кредитів, сплаті відсотків та інших зобов'язань перед банком викладені в Положенні «Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» та Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [1; 17].

Відкриття рахунків у банківській установі регламентовано Постановою НБУ про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній

та іноземних валютах, де зазначено перелік документів для відкриття рахунку, визначення основних правил щодо його використання, а дотримання правил готівково-розрахункових операцій обумовлено Постановою НБУ про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [18; 19].

Так, поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України [19].

Відмітка банку про відкриття рахунку робиться на титульній сторінці першого примірника договору (контракту) [19]. За поточними рахунками, що відкриваються банками – суб'єктам господарювання в національній валюті, здійснюються всі види розрахунково-касових операцій відповідно до умов договору та вимог законодавства України [18].

Поняття «банківський кредит» є більш вузьким, ніж поняття «кредитні операції». Відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність», банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надане в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [15].

Розглядаючи кредитні відносини з правової точки зору, зазначимо, що, відповідно Податкового кодексу України, кредит – це кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним та фізичним особам на визначений строк та під проценти. Кредити можуть видаватися у формі грошей (фінансовий кредит), у вигляді товарів (товарний кредит) та як відстрочення сплати податків та зборів [9].

У ст. 1054 Цивільного кодексу України наголошується, що за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [21].

Кредит – це позиковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, поворотності, терміновості, платності та цільового характеру використання.

Отже, основною особливістю кредиту є сплата процентів за його користування. Процент – це дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора у вигляді плати за використання залучених на визначений строк коштів або майна [9].

Проценти за кредит відносяться в бухгалтерському обліку до складу витрат. За умови

сплати податків до складу податкових витрат відносяться будь-які витрати, пов'язані з виплатою або нарахуванням процентів за борговими зобов'язаннями (у тому числі за будь-якими кредитами, депозитами) протягом звітного періоду, якщо такі виплати або нарахування здійснюються у зв'язку з веденням господарської діяльності платника податку [9].

За основними положеннями Методичних рекомендацій планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств № 132 у бухгалтерському обліку проценти за кредит не включаються до собівартості продукції (робіт, послуг), а відносяться до фінансових витрат і списуються на фінансовий результат діяльності [4].

Це зазначено і у інших нормативних документах з бухгалтерського обліку. Так, відповідно, П (С)БО 9 «Запаси» не включаються до первісної вартості, а належать до витрат того періоду, в якому вони були здійснені, проценти за користування позиками для придбання запасів [12].

Витрати на сплату відсотків за кредит, відповідно до П (С)БО 8 «Нематеріальні активи», не включаються до первісної вартості нематеріальних активів, придбаних (створених) повністю або частково за рахунок кредиту банку [11].

П (С)БО 7 «Основні засоби» передбачається, що витрати на сплату відсотків за користування кредитом не включаються до первісної вартості основних засобів, придбаних (створених) повністю або частково за рахунок позикового капіталу [10].

Відповідно до П (С)БО 16 «Витрати», витрати на проценти (за користування кредитами отриманими, за облігаціями випущеними, за фінансовою орендою тощо) та інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу, відносяться до фінансових витрат [14].

Згідно Плану рахунків та Інструкції про його застосування проценти за кредити відображаються на субрахунку 951 «Відсотки за кредит», на якому ведуть облік витрат по нарахуванню та сплаті відсотків за кредит. Субрахунок 951 «Відсотки за кредит» списується в кінці звітного періоду на рахунок 79 «Фінансовий результат» [3; 8].

Витрати у вигляді сплати за обслуговування поточного рахунку підприємства, відповідно за П (С)БО 16 «Витрати», Плану рахунків та Інструкції про його використання, відносять на рахунок 92 «Адміністративні витрати» [3; 8; 14]. За дебетом рахунку відображають накопичення таких витрат, за кредитом – списання на фінансові результати.

Досліджувані зобов'язання є кредиторською заборгованістю, тобто сумою, яку повинно сплатити підприємство (організація) в установленний термін банківській установі внаслідок отримання ним коштів у грошовій формі у вигляді кредиту або за обслуговування рахунку.

У реєстрах синтетичного обліку досліджувані зобов'язання відображають залежно від форми обліку, яку використовують на підприємстві. Так, за умови журнально-ордерної форми обліку – це відповідні фурнали-ордери і відомості до них на підставі Методичних рекомендацій № 390 [6].

За умови ведення автоматизованої форми обліку – це відповідні журнали, обороти, картки по рахунках 95 «Фінансові витрати», 92 «Адміністративні витрати», 685 «Розрахунки з іншими кредиторами», 50 «Довгострокові кредити банків», 60 «Короткострокові кредити банків».

Відображення у фінансові звітності досліджуваних зобов'язань відбувається на підставі Н(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та Методичних рекомендацій № 433 у формах фінансової звітності [5; 7]: Баланс (звіт про фінансовий стан) та Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід).

Існує перелік інформації відносно зобов'язань підприємства, яка повинна бути представлена у Примітках до фінансової звітності [20]. До такої інформації відносяться всі важливі характеристики відносно виникнення, існування та погашення зобов'язань та витрат, які можуть бути з ними пов'язані.

Крім того, у Примітках до фінансової звітності необхідно наводити таку інформацію:

1) суми та строки погашення зобов'язань, які були перекласифіковані (виключені зі складу поточних зобов'язань) з обґрунтуванням причин такого виключення;

2) перелік і суттєві суми зобов'язань, що включені до складу статей балансу «Інші довгострокові зобов'язання» та «Інші поточні зобов'язання»;

3) за кожним видом непередбачених зобов'язань наводиться така інформація: невизначеність щодо строку та суми погашення; сума очікуваного погашення зобов'язання іншою стороною.

Зобов'язання перед банком щодо розрахунково-касового обслуговування є поточними зобов'язаннями підприємств. Схема їх виникнення і погашення залежить від вимог банківської установи, у якій відкрито рахунок. Так, це може бути щомісячний фіксований платіж або щомісячний фіксований платіж плюс плата за кожне платіжне доручення або фіксована плата за кожне платіжне доручення тощо.

Витрати, які підприємство здійснює на розрахунково-касове обслуговування, не відображаються у спеціальних первинних документах.

Так, наприклад, щомісячна сума витрат за обслуговування перераховується платіжним дорученням. Її сума є фіксованою і зазначена у договорі з банком на обслуговування.

Вартість послуг банку за кожне платіжне доручення перераховується також окремим платіжним дорученням. Такі витрати відносять на рахунок 92 «Адміністративні витрати» з подальшим списання їх на фінансові результати операційної діяльності.

Отже, основними завданнями бухгалтерського обліку зобов'язань перед банком є:

– своєчасне та правильне документування операцій з отримання, відображення в обліку кредитів;

– щомісячне нарахування відсотків, відображення їх в обліку та сплата відсотків;

– облік цільового використання одержаних кредитів;

– облік непогашеної заборгованості та відображення пені;

– облік відображення відсотків за кредит;

– облік витрат по сплаті за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банку.

Зазначимо, що крім сплати відсотків, підприємство несе також інші витрати, пов'язані з отриманням та оформленням кредиту. У досліджуваних підприємствах такі витрати відносять до операційних або до фінансових.

У більшості з таких підприємств аграрного сектору Миколаївської області зазначені витрати відносять на рахунок 92 «Адміністративні витрати», враховуючи таку їх складову, зазначену у П(С)БО 16 «Витрати», як «плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків».

Приклад відображення таких операцій у бухгалтерському обліку наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Відображення на рахунках бухгалтерського обліку витрат з підписання договору на розрахунково-касове обслуговування банком та договору на отримання кредиту

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	Дт	Кт
Нараховано зобов'язання по сплаті нотаріусу за засвідчення документів на право власності для оформлення договору на отримання кредиту	92	685
Видано кошти з каси підзвітній особі для оплати послуг нотаріуса	372	301
Погашено заборгованість перед нотаріусом	685	372
Нараховано зобов'язання по сплаті юристу за консультаційні послуги щодо оформлення договору на розрахунково-касове обслуговування	92	685
Перераховано кошти в оплату заборгованості юристу з поточного рахунку	685	311

Джерело: побудовано з використанням облікової інформації досліджуваних підприємств

На нашу думку, доцільно такі витрати відносити до фінансових, враховуючи зміст П(С)БО 16 «Витрати», відповідно до якого до фінансових витрат, крім витрат на проценти, належать й «інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу».

До того ж склад цих «інших витрат» у нормативному документі не уточнюється.

Таблиця 3

**Запропоноване використання рахунків і субрахунків для відображення витрат,
пов'язаних із розрахунками з банком**

Господарська операція	Відображено на рахунках бухгалтерського обліку досліджуваних підприємств		Запропоновано відображати на рахунках бухгалтерського обліку відповідно до П (С)БО 16 «Витрати» та Інструкції № 291	
	Дт	Кт	Дт	Кт
Нараховано зобов'язання по сплаті нотаріусу за засвідчення документів на право власності для оформлення договору на отримання кредиту	92	685	952	685
Нараховано зобов'язання по сплаті юристу за консультаційні послуги щодо оформлення договору на отримання кредиту	92	685	952	685

Джерело: побудовано автором

Аналогічно до П (С)БО 16 «Витрати», в Інструкції № 291 «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств» зазначено, що на рахунку 95 «Фінансові витрати» ведуть облік витрат процентів та інших витрат підприємства, пов'язаних із залученням позикового капіталу [3; 14].

Як уже наголошувалося, цими іншими витратами, пов'язаними із залученням позикового капіталу (кредиту), можуть бути такі витрати, як:

- банківські комісії (за відкриття позичкового рахунку тощо);
- витрати щодо документального оформлення кредитних відносин (підготовка документів для банку, нотаріальне посвідчення);
- витрати щодо оформлення забезпечення (страхування відповідальності позичальника або предмета застави, плата за гарантії і поруку тощо).

Отже, доцільним є відображення перерахованих витрат саме у складі фінансових витрат на субрахунку 952 «Інші фінансові витрати».

Враховуючи вищезазначене, наведемо у таблиці 3 рахунки і субрахунки, на яких, відповідно до чинного законодавства, мають бути відображені ті чи інші витрати, пов'язані із розрахунками з банком.

Отже, враховуючи наявність розрахунків підприємств з банківськими установами та зобов'язання, які при цьому виникають, доцільним є відображення таких витрат на відповідних рахунках бухгалтерського обліку враховуючи норми чинного законодавства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Губіна І. Фінансово-кредитний облік: від простого до складного / І. Губіна // Бухгалтерія: збірник систематизованого законодавства. – 2005. – № 8. – С. 169–190.
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 21.12.1999 р. № 291 (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Методичні рекомендації планування, обліку і калькулювання собівартості товарів (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств № 132 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності № 433 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм реєстрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств № 390 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 21.12.1999 р. № 291 (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

15. Про банки і банківську діяльність: Закон України (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
16. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: положення / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова НБУ від 21 січня 2004 р. № 22 (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній і іноземній валютах: Постанова НБУ від 12.11.2003 р. № 492 (зі змінами та доповненнями) / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. Про примітки до фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
21. Цивільний кодекс України / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.